

Békés László jelentése a vilnai vajdának az 1594. évi magyar-török harcokról.

Általánosan ismeretes, hogy Békés Gáspár vetélytársa volt Báthory Istvánnak az erdélyi trón elnyerésében s hogy Báthory a Kerelő-Szent-Pálnál vívott ütközetben megverte Békést, aki kénytelen volt elbújni.

Azt azonban már kevesen tudják, hogy midőn Báthory Istvánt lengyel királlyá választották, Békés kibékült vele és felajánlotta neki szolgálatait, amit Báthory nagylelkűen el is fogadott.

Békés leghűbcb embere lett Báthorynak és rendkívül nagy szolgálatokat tett neki Lengyelországban. Így részt vett 1577-ben a Danzig elleni hadjáratban, melyet Báthory kénytelen volt e város ellen vezetni, mert az nem akarta őt elismerni királynak. Ezenkívül Békés Báthory első orosz hadjáratában is küzdött, melyet Báthory Rettenetes Iván ellen vezetett 1579-ben. E hadjáratában Polock várát vette ostrom alá István király és azt be is vette. Békés e hadjáratban a magyar csapatok vezére volt és igen vitézül küzdött, de a hadjárat fáradalmi következtében megbetegedett és 1579 november 7-én meghalt Grodnóban, honnan Báthory Vilnába vitette holttestét s ott a város mellett egy magas dombon temettette el, mely dombot a mai napig Békés-hegyének („Góra Bekieszowa”) neveznek.

Azonban nemcsak Békés Gáspár, hanem annak öccse, *Gábor* is Báthory szolgálatában állott és részt vett annak mind a három orosz hadjáratában s az utolsóban, 1581-ben Pszkov várának ostrománál hősi halált halt.

Békés Gáspár családja továbbra is Lengyelországban maradt és élvezte Báthory támogatását, aki saját költségén neveltette annak fiát Lászlót és Gábort a vilnai és pultuski jezsuitáknál, ott, ahol unokaöccse, Báthory András, a későbbi bíbornok és erdélyi fejedelem is nevelkedett.

Békés Gáspár fiai közül *László* kivált vitézségével és ő vette át atyjának és nagybátyjának szerepét, mert több hadjáratban vett részt és tüntette ki magát. László ugyanis résztvett 1588-ban a *lyczynai* ütközetben Habsburg Miksa főherceggel szemben, aki a lengyel trónra törekedett. Békés László Zamoyski János kancellár oldalán küzdött nagyon vitézül és bár nyakán és kezén megsebesült, nem hagyta el a harteret. A Békés család katonai érdemeit azonban nemcsak Báthory hálálta meg, hanem a lengyel nemzet is, amennyiben a lengyel országgyűlés 1593-ban Békés Lászlónak és Gábornak lengyel és litván indigenátust adott, atyjuknak Gáspárnak és nagybátyjuknak Gábornak érdemeire való tekintettel.

1594-ben Békés László Magyarországra ment és Pozsony vidékén részt vett a török elleni hadjáratban. Midőn Békés László visszatért Lengyelországba, Zamoyski kancellár arra törekedett, hogy a moldvaiak őt a bitorló Mihály vajda helyébe válasszák

meg vajdának, de azok nem akarták őt elfogadni, mint nem görögkeleti vallású embert. Békés László azután részt vett 1600-ban Zamoyiski Jánosnak Mihály vajda elleni hadjáratában, melyben ez utóbbi vereséget szenvedett.

Visszatérve innen, részt vett III. Zsigmond lengyel király svéd hadjáratában és érdemei jutalmául sztarosztaságokat kapott a Litvániához tartozó Livoniában. Látjuk ezekből, hogy az egész Békés család, de főképp László, mily kiváló katonai szerepet vitt Lengyelországban. Nemcsak Lengyelországban küzdött, de Magyarországon, Svédországban és Moldvában is hadakozott. Említettük, hogy részt vett az 1594-ik évi nyugatmagyarországi török-magyar harcokban is.

Ezekről a harcokról fennmaradt két jelentés, melyet Békés László Radziwill Kristóf herceg vilnai vajdának küldött. Az egyik levél 1594 szeptember 4-ikén kelt a Nagidur (sic) melletti táborból, a másik — az előbbinek folytatása — Pozsonyból kelt 1594 szeptember 14-ikén, tehát tíz nappal később. E leveleket Radziwill herceg szolgája — Wnuczek — vitte el urának.¹

Úgy látszik, hogy Békés László több jelentést küldött Radziwill hercegnek, melyek azonban vagy nem jutottak el hozzá, vagy pedig később elvesztek. A levelekből az tűnik ki, hogy Békés László egy lengyel csapattal vett részt ezekben a harcokban s e csapatot — úgy látszik — Radziwill herceg küldte. E levelek lengyelül vannak írva, de hibásan; mondatszerkezetük zavaros, nehézkés, az írásjelek is hibásan vannak alkalmazva. E leveleken látszik a Litvániában használatos fehérorosz nyelv hatása. Lát-szik az is, hogy írójuk jobban forgatta a kardot, mint a tollat.²

E jelentések érdekes és jellemző adatokat szolgáltatnak a hosszú török háború (1595—1606) történetéhez, azért érdemesnek tartottam azokat magyar fordításban adni. Ezek a levelek az orosz „Archeograficeszkij Zbornik“ című oklevélgyűjtemény VII. kötetében jelentek meg³ s a Radziwill hercegek nieswiezi levéltárának anyagából vannak közölve.

Szövegük a következőképen hangzik:

„Kegyelmes és hozzám oly kegyes Wilnoi Vajda Uram!

Rendületlenül biztosítom hercegségedet, az én Kegyelmes Uramat, engedelmes szolgálatkészségemről. Mivel Hercegséged szolgája Wnuczek kénytelen sürgős dolgainak elintézése céljából innen Lengyelországba menni, ezért írásomban Hercegséged, az én kegyes Uram egészsége iránt bátorkodom érdeklődni és óhajtom, hogy mielőbb magam is láthassam. Szeretnék időről-időre Hercegségednek írni, de nagyon nehéz itt futárt kapni. Most különben úgy sem történt semmi különösebb, legfeljebb az, hogy a közel-múltban többezer tatár átkelt a folyón a mi táborunkba, de a

¹ A Nagidur helynév el van ferdtítve, de nem tudtam megállapítani, hogy milyen helynévnek felel meg.

² A levelek fordításánál igyekeztem megtartani az eredeti szöveg mondatainak szerkezetét dacára nehézkességüknek.

³ Археографическій Сборникъ документовъ, относящихся къ исторіи Сѣверо-Западной Руси. Томъ седьмой, Вилна, 1870. (Archeograficeszkij Zbornik dokumentov odnoszjaszicszja k isztorii Szievero-Zapadnoj Ruszi, Vilna, 1870) VII. köt. 60—64. l.

mieink ellentállottak nekik és sokan közülük a vízbe fúltak. Én magam abban az időben Pozsonyban voltam, de az én csapatom összes embereimmel együtt harcban volt: Isten kegyelméből senkinek sem történt semmi baja, kivéve egy ifjút, akinek a lábát puska lövés érte. Azután nagy harcok voltak, melyekben Isten segítségével mindig sikereket arattunk.

A mult héten tízezer gyalogost küldtek a török sáncokra, lovasainkból pedig kétezernégyszáz és néhányat küldtek a gyalogság segítségére; ugyanakkor gyalogságunk megrohanta a sánckat, de a harchoz nem szokott népség zsákmányolni kezdett, mire a török lovasság visszavetette. Ezekre viszont száz lovasunk vetette reá magát, bár a törökök száma több mint tízezer volt. Dacára ennek, a mieink eleinte visszavetették őket. Azután hátráltak egészen a kopjasokig, akiknek száma Nádasdy¹ úrral együtt nem volt több másfélszáznál s akikkel én is ott voltam néhány szolgálommal együtt, a többiek pedig a zászlókkal tartalékban állottak. Amint azonban bennünket megláttak, mindjárt megtámadtak, de nem sokáig kedvezett nekik a szerencse, mert kénytelenek voltak meghátrálni és akkor sok brokátba és atlaszba öltözött török esett el. Azután ismét néhányszor támadtak, úgy hogy reggeltől az esti órákig mindnyájan harcoltunk velük a török ágyúk szüntelen tüzelése közben és azok olyan jól működtek, hogy egyetlen egyszer sem tüzeltek hiába. Pálffy² fővezér úr a lábán sebesült meg löfegyvertől és hasonlóképp sok más derék ember. Engem az Úristen megvédett és lovammal együtt egészségesen visszatértem táborunkba, bár könnyen eleshettünk volna az első sorokban, mert Nádasdy úr ó nagysága megparancsolta, hogy vele együtt tartunk az előcsapatokkal ahonnan nehéz volt még pihenés céljából is hátrábbmenni. Ezen ütközetben Czechowski kezét keresztüllőték, de nem fog meghalni; az én magyar csatlósomat egy ágyúlövés megölte, majdnem kettészakítva őt. Bujwid alól pedig kilőték a lovat; általában akit az Úristen abban a harcban úgy megóvott, hogy lovával épségben kikerült, az jól szolgált az Úrnak. Wnuczek úr, hercegséged szolgálja majd mindenről be fog tudni számolni.

Bár kezünkben volt a szerencse, mégsem tudtuk az Úr adományát kihasználni, mert az összes törökök és tatárok ezen reggel portyázásra indultak; Sinai basa³ annyira megijedt, hogy már a táborból menekülni készült az esetre, ha szétszórtuk volna azokat, kikkel harcoltunk. Könnyen ment volna az, de féltünk a cselvetéstől, mert kevesen mentünk ki a táborból, főleg a lovasok közül. Napról-napra mind több ember csatlakozik hozzánk. Ferdinánd fia, az Órgróf tegnap udvarával együtt megérkezett. Emberei, kiknek száma állítólag hétezer, minden órában megérkezhetnek. Reménységem van az Úrban, hogy az a pogány soha többé nem tér vissza; volna miben, — kegyelmes hercegem — mártogatni kezünket,⁴ mert mind kicsinek, mind nagynak gazdag felszerelése van. Sinai basa fiát Begler béget „masul“-lá tette, mert

¹ Nádasdy Ferenc.

² Pálffy Miklós.

³ Szinán basa, nagyvezér.

⁴ Meghagytam az eredeti kifejezést, mert jellemző.

a sáncokról elsőnek szaladt meg¹ s ha a basa nem tette volna meg ezt, maguk a janicsárok vagdosták volna össze. Abban az időben két béget ütöttek agyon és húsz zászlót zsákmányoltak, melyek közül az egyik kétoldalas, vörös, az egész arany betűkkel kifestve, nagyon szép és abban állítólag az összes bégek és foglyok megegyeznek, hogy ez a zászló az anatóliai basáé volt, melyet Szulejmán szultán sajátkezűleg adott neki Sziget ostroma előtt; azt mondják, hogy a basa sokkal jobban sajnálja ezt a zászlót, mint a megvert bégeket és a lovasságot, bár azok közül is derék emberek pusztultak el. Az ezüstöt, a ruhákat és az összes gazdagságot, melyek a sáncokban voltak, a mieink elvitték, mert abból nagyon sok volt ott; mindezeket a zászlókat több díszes karddal egyetemben a főhercegnek² adtuk. Azt is közlöm, hogy a tegnapi napon a prekopi cár³ levelet küldött egy paraszttal a főhercegnek,⁴ Pálffy úrnak és Ugnath úrnak⁵ sajnálkozását fejezve ki, hogy a magyar földet pusztítják s a mellett felajánlotta, hogy ha jól megjutalmaznák, békét közzetítene a keresztény császár és a török császár között. Erre még nem adtak neki választ és állítólag nem is adnak. Ami új dolog adódik, azt majd hercegségednek jelenteni fogom. A törökök éjjel-nappal nagy sietséggel emelnek egy halmot, mellyel be akarják tömni az árkot, de munkájuk hiábavaló lesz. Alázatosan kérem hercegségedet, hogy maradjon továbbra is az én kegyes uram és ha szolgálaim az én ügyeimben hercegségedhez fordulnának, azt hálásan meg fogom szolgálni hercegségednek. Ezzel újból a legalázatosabban hercegséged kegyeibe ajánlom saját magamat és szolgálataimat. Kelt a Nagidur (sic) melletti táborban szeptember 7-ikén, az Úrnak 1594-ik esztendejében. Miután megírtam hercegségednek ezen levelet (tekintve azt, hogy Wnuczek úr még néhány napig itt tartózkodik), alkalmam volt rövid idő múlva a szerencse változását látni, mert hamarosan fordulat állott be. Úgy éjjel felé, ante diem decolationis S. Joannis,⁶ Sinai basa egész erejével a Duna partja felé tört, ott ahol két héttel ezelőtt a tatárok akartak átkelni és ahol — mint fent írtam — ötezer közülük elpusztult. Hajnalhasadás előtt kaptuk e hírt. Erre az olaszok, németek és magyarok rögtön harcha indultak. A janicsárok, kiknek készenlétben voltak csajkáik és hídjuk, kora reggel hozzáfogtak az átkeléshez és a hídveréshez, de a mieink azokat a janicsárokat, akiknek eleinte sikerült átúszniok, vízbefullasztották. Ekkor hozták nekünk hírül, hogy úgy egy mérfölddel lejjebb a janicsárok nagy tömege van átkelőben és velük együtt a tatárok is; rögtön huszárokat, lovasokat és gyalogosokat küldtek ellenök és Zrinyi úr⁷ megparancsolta nekem, hogy én is velük menjek; nem messze lévén tőlük, harmincöt huszárt vettem magamhoz segítségül különböző szakaszokból, akikkel a janicsárokhoz közeledtem;

¹ Mazul (ejtsd: mazúl) arab szó, annyi mint „elcsapott.”

² Mátyás főherceg.

³ Úgy látszik, hogy a krimi tatár kánt érti alatta.

⁴ Mátyás főherceg.

⁵ Báró Ungnad von Weissenwolf und Sonneg Dávid, 1584-től 1599-ig az Udvari Haditanács elnöke.

⁶ Augusztus 28.

⁷ Zrinyi György, a szigetvári hős fia.

még elég messze voltunk tőlük, mikor tüzelni kezdtek reánk; mintegy tizenöt zászlós csapat már keresztüljutott; tekintettel arra, hogy a füst a szemükbe ment, a többi lovassal együtt egyenesen reájuk rohantam; amikor már közel éreztek bennünket és csak egy kis mocsár volt közöttünk, zavar keletkezett csapataikban és amikor már a bőrükön is megéreztek bennünket és reájöttek, hogy segítséget kapunk, megfordultak és szégyenteljesen futni kezdtek; én meglátva egy gazdagon öltözött törököt, utána eredtem és már majdnem elértem, midőn lovam velem együtt gyalázatosan elbukott és lovasaink miatt majdnem nyakamat szegtem, mert az egész csapatunk rajtam keresztülment, úgy hogy a földről nem tudtam feltápáskodni, sőt többször töröknek gondolva reám lőttek; végül azonban néhány legényem, mellettem elmenve, megismerte hangomat és egy más lóval tért vissza hozzám, de azt is, mely velem elbukott, egy magyar elfogta; bár nagyon össze voltam taposva, az ijedtség erőt adott nekem és felültem az első lóra. A janicsárok közül egy sem menekült meg: egyeseket összeszabdaltak, mások vízbe fulladtak és összes zászlók a mi kezünkbe jutottak. Ezekben a harcokban Komparski nagyon derék embernek bizonyult, bár más harci szükségekben is jól viselkedett: a janicsár zászlósnak lovával nekiugrott, megölte s zászlaját elvitte, de elvesztette lovát, megsebesült. Hercegséged szolgálói jól megállták helyüket mindezekben a harci szükségekben és ezekben a harcokban is, nem tudom, volt-e olyan, aki lovastul jött volna vissza: egyeseké ágyútól, a másoké puskától esett el; ugyanis a Duna másik partján nagyon sok ágyú volt; és aki maga nem volt ott, nem is hinné el azt, mert a Duna partja egy jó mérföld hosszúságban tele volt velük, s azokból oly sűrűn lőttek, mint a gyalogság szokott lőni a puskákból; ezektől oly sok derék ember halt meg úgy a magyarok, mint az olaszok és németek közül, a lovakból pedig még tízszerre több. Míg ezekkel a janicsárokkal harcoltunk, azalatt Sinai basa megparancsolta, hogy ott, ahol Zrínyi úr a Dunát védő sáncainknál volt, úgy a lovasság, mint a gyalogság nagy erővel keljenek át, mire egyesek a hídon, mások bőrkocsikban, ismét mások a tevéket megfogva, vagy lovakon keltek át; ezek kivágva csekélyszámú gyalogságunkat, elfoglalták a sáncokat. Erre mi mindnyájan Zrínyi úrral együtt és a hercegekkel megtámadtuk a sáncokat, és bár rengeteg török esett el, nem tudtunk velük szemben semmit sem elérni, mert előttünk árkok és mély folyóágak voltak, úgyhogy feljűk közelledve a mieink közül sokan vízbe fulltak; az ágyúk kegyetlen tüzelése viszont elvette lovasaink bátorságát, akikben pedig minden bizalmunk volt. Eközben reánk esteledett és a mieink közül e két ostromban nagyon sokan elestek: két olasz herceg lövést kapott; egyikük bizonyára meghal. Másnap, pénteken, napkeltekor megint a harctérre mentünk, de ezen éjjel már tizenöt-ezer török és tatár kelt át a folyón; mi nemcsak védekezhettünk volna ellenük, de még ha háromszorta annyian is lettek volna, felvettük volna a harcot velük. De az Isten úgy elvette a lovasok bátorságát, hogy csak a puskára gondolva, a sátrakat nagy lármával széjjelszedték, a dunai hídra siettek, a tábornok felgyújtották, a magyarokat pedig magukra hagyták. Amidőn a törökök ezt látták, néhány ezren vágatva utolértek bennünket,

reánk csaptak, de mihelyt megfordultunk, úgy futottak amint csak bírtak egészen arra a helyre, ahol táborunk volt; amint azonban észrevették, hogy mögöttünk nincsenek németek, nagy kiabálással felénk fordultak és egész a hídig úztek bennünket, összekeveredve velünk; ezt látva a németek a híd felé tolakodtak és a vízbe fulladtak, úgy hogy mintegy ötszáz magyar és német pusztult el; az összes szekereket és pedig úgy a főherceget, mint más hercegeket és urakét a törökök és tatárok utólérve, elvitték: úgy, hogy alig egy néhány maradt meg, mert több mint három-ezret zsákmányoltak belőlük; még a főherceg is a többiekkel együtt csak lovával menekült meg. Most a főherceg a sereggel van, hol még többekre vár és csatát akar vívni. Én kénytelen voltam legényeimet hazaküldeni, mert lovaikat annyira kilőtték, hogy alig tízen vannak, akik lóra ülhetnének: még a külföldiek is elismerik, hogy e gyakori és sűrű harcokban nem kíméltük magunkat. Elég volna ez a saját hazáért is, de én Isten segítségével már végig kitartok, akár-hogy is fordulnak a dolgok; és azután haladék nélkül sietek Litvániába, hol — adja az Úristen — jó egészségben találjam hercegségedet. Kelt Pozsonyban szeptember 14-ikén. Hercegségednek, az én kegyes uramnak alázatos szolgája Wladyslaw Bekesz.

A levél címe: „Az én igen kegyes herceg uramnak és wilnói vajdának saját kezéhez.“¹

Közli: Divéky Adorján.

¹ Mint említettem, igyekeztem megtartani a levelek eredeti szerkezetét, hogy megmaradjon azok régies stílusa. Ezért meghagytam az eredeti írásjeleket is, a pontosvesszőket és kettőspontokat, bár sokszor helytelenül alkalmazza a levelek írója. Meghagytam tehát az eredeti nehézkes stílust, hogy a levelek régies színezete megmaradjon.